

adela mitrová

Tendencia k autenticite v súčasnej pôvodnej rozhlasovej dráme pre deti a mládež

(Výberová
bilancia roku
2018)

Slovenský rozhlas je stabilným tvorcom pôvodných mediálnych dramatických diel pre deti a mládež už od počiatkov svojej existencie. Rok 2018 patril v kontexte produkcie minulých štyroch rokov ku kvantitatívne bohatším. Z dramaturgie Z. Kolmosovej a B. Panákovej vzišlo za minulý rok celkovo 12 nových dramatických diel pre deti a mládež. Žánrovo šlo o šesť rozhlasových rozprávkových hier (štyri pôvodné a dve dramatizácie na motívy) a rovnako šesť rozhlasových hier pre deti a mládež (tri pôvodné a tri dramatizácie na motívy). V nasledujúcej časti ponúkneme prehľad najnovších rozhlasových drám pre deti a mládež a zameriame sa interpretačne len na niekoľko vybraných umeleckých diel.

1.

ROZHLASOVÉ ROZPRÁVKOVÉ HRY

Slovenský rozhlas v roku 2018 vytvoril a premiéroval štyri pôvodné rozprávkové hry. **Adriana Mušáková** je autorkou humorne ladenej rozprávkovej hry **Predaný sen** (dramaturgia Z. Kolmosová, réžia L. Kerata, zvuk P. Pišteck, hudobná dramaturgia K. Bielčíková), ktorá imituje a sčasti paroduje motívy orientálnych ľudových rozprávok. Protagonistom je prostý muž, ktorého pre jeho naivitu a dôverčivosť ľudia využívajú, ale napokon sa dočká šťastia. Hoci spočiatku je všetkým na smiech, pretože sa ožení s holubicou, tá sa však premení na krásnu a múdru ženu.

Marek Kupčo je autorom rozprávkovej povesti **Biela skala** (dramaturgia Z. Kolmosová, réžia J. Strnisková, zvuk S. Kaclík, hudobná dramaturgia Ľ. Hodulíková). Žánrovo osciluje medzi rozprávkovou hrou a fantasy žánrom a patrí do série rozhlasových hier s tematikou staroslovienskych legiend.

V kontexte iných rozhlasových povestí, ktoré Slovenský rozhlas v spolupráci s autorom pripravil do vysielania, je Kupčova najnovšia rozprávková povesť kvalitatívne zatiaľ na najvyššej úrovni. Na rozdiel od jeho predchádzajúcich rozhlasových hier sú postavy i príbeh v Bielej skale kreované presvedčivejšie. Napriek pátosu, ktorý do istej miery k uvedenému žánru patrí, všetky postavy a najmä protagonisti Slaveňa a Slavoboj, žijúci v spojení s prírodou a vďaka tomu schopní chápať jej znamenia, majú presvedčivú motiváciu konania. Rovnako i kreovanie deja je vierohodnejšie (vpád kočovných kmeňov, ktoré plienili osady starých Slovanov) a vyznačuje sa vnútorným napätím a vyváženou kompozíciou.

Košické rozhlasové štúdio pripravilo do vysielania v roku 2018 pôvodnú rozprávkovú hru s pesničkami **Tomáša Repčiča Rozprávkový raj** (dramaturgia a réžia H. Kolbašská-Rodová, zvuk P. Krajčovič, G. Nikházy, hudobná dramaturgia M. Rendoš), ktorú možno charakterizovať ako experimentálne oživovanie tradícií. Súčasný návrat k folklóru, ktorý za posledné dva roky badať v programe RTVS, našiel svoj pendant aj v rozhlasovej dramatickej tvorbe pre deti. Piesne (ktoré interpretujú detskí herci) majú totiž folklórny charakter a možno v nich nájsť súvislosť s ďalším charakteristickým znakom tejto hry: s prepájaním regionálnych reálií a fantazijných prvkov. Nápad skĺbiť lokálnosť s rozprávkovým žánrom je invenčný. Mnohé výrazové komponenty sa vyznačujú kvalitou (hudobná zložka, herecké výkony detských interpretov), no celok napriek tomu vyznieva neorganicky (rušivé sú napr. v závere príliš didaktické repliky, nepresvedčivý je motív stratených detí, ktoré sa samy v lese neboja). Sujet rozprávko-

vej hry sa začína v momente, keď sa tri deti, ktoré sú s triedou na výlete v Slovenskom raji, stratili a hľadajú cestu späť do svojho mesta (konkretizovanie reálnej lokality v Prešove). Tri stratené deti sa rozdelia a v húštine Slovenského raju stretnú rozprávkové bytosti, ktoré ich vovedú do svojho fantazijného sveta (víla, čert, ryba). Vyzdvihnúť možno obsadenie detskými hercami a snahu košického štúdia o oživenie tradície detskej rozhlasovej družiny, čo bolo v minulosti bežnou praxou Československého rozhlasu, vďaka čomu rozhlas vychoval mnohé herecké osobnosti.

Dominika Petriková je autorkou pôvodnej rozprávkovej hry **Agátka a jej dobrodružstvo** (dramaturgia Z. Kolmosová, réžia T. Tadolánková, zvuk Ľ. Olšovská, hudobná dramaturgia K. Bielčíková). Žánrovo ju možno charakterizovať ako fantazijnú rozprávkovú hru s alegorickými a symbolickými prvkami. Základným motívom je hľadanie rozprávky. Protagonistka Agátka žije v meste Nudná Krajina, v ktorej ľudia už na rozprávku zabudli. Autorka do príbehu vkladá fantazijné prvky postupne. Rámcová situácia je realistická. Učiteľka má na vyučovacej hodine znený výklad o meste, v ktorom žije aj Agátka. Impulzom na odchod z mesta za dobrodružstvom je pre protagonistku situácia, v ktorej ju učiteľka za trest pošle pred školu. A keďže sa Agátke nechce čakať, kým sa skončí vyučovanie, rozhodne sa ísť na prechádzku. Stretnáva troch kupcov, ktorí jej rozprávajú o iných krajinách aj o existencii tzv. rázprovky, a Agátku rozprávanie tak zaujme, že sa rozhodne podniknúť cestu a nájsť tú neznámu rázprovku. Po zme-
ne priestoru, odchodu protagonistky z Nudnej krajiny do sveta prináša autorka do deja fantazijné antropomorfi-

zované postavy: bránu, ktorá tvorí hranicu a umožňuje prechod z nudného mesta do dobrodružného sveta; sviecu Heli, ktorá je nositeľom svetla a obety; meče symbolizujúce boj. Do spektra fantazijných postáv patria aj malí škriatkovia lesa, tzv. malesa. Protagonistka Agátka prechádza viacerými krajinami a všade pomáha (napr. vyriešiť spor, roztopiť ľad v ľadovej krajine a pod.). Vládca malesa Jasan jej vysvetlí, že nehľadá rázprovku, ale rozprávku. Deformácia slova indikuje deformovanosť obyvateľov Nudnej Krajiny. Po zdĺhavej ceste sa Agátka napokon vracia sklamaná, že neprinesla domov rozprávku a že sa nič nezmení. Avšak hneď pri vstupe do mesta vidí premenu: brána má kvety a dozvedá sa, že ľudia z ľadového kráľovstva roztopili ľadovce vo svojich srdciach „zlatým odpustením“. Rovnako i svetlo sviece Heli žije ďalej v Agátke (ako svetlo do života). A učiteľka dievčaťu vysvetlí, že rozprávku našla, pretože jej príbeh je tou rozprávkou. Napriek tomu, že niektoré repliky v závere sú tézovité v snahe explicitne sprístupniť malým poslucháčom metaforickú rovinu príbehu, rozprávková hra sa vyznačuje kvalitami. Originálnosť textovej predlohy ocenila odborná verejnosť cenou Literárneho fondu v kategórii rozhlasový text. Zvuková realizácia, využívanie hudby a zvukových efektov, rovnako i herecké výkony zvyšujú umeleckú hodnotu tejto pôvodnej rozprávkovej hry.

Okrem uvedených pôvodných rozprávkových hier rozhlas vytvoril v roku 2018 dve rozhlasové dramatisácie na motívy ľudových rozprávok. Na motívy rozprávky Karla Jaromíra Erbena napísal **Jakub Molnár** rozhlasovú rozprávkovú hru **Vták Ohnivák a líška Ryška** (dramaturgia Z. Kolmosová, réžia T. Tadolánková, zvuk L. Olšovská, hu-

dobná dramaturgia M. Wiedermann) a **Vladimír Hanuliak** vytvoril na motívy rozprávky Pavla Dobšinského **Zlatná krajina** rovnomennú rozhlasovú rozprávkovú hru (dramaturgia Z. Kolmosová, réžia M. Lukáčová, zvuk P. Daniška, hudobná dramaturgia L. Hodulíková). Obe dramatisácie klasických literárnych diel patria k štandardne kvalitným rozhlasovým rozprávkovým hrám čerpajúcim zo zlatého fondu slovenského a českého slovesného umenia.

2.

ROZHLASOVÉ HRY PRE DETI A MLÁDEŽ

Ako sme už uviedli, Slovenský rozhlas v roku 2018 vytvoril a premiéroval šesť slovenských rozhlasových hier pre deti a mládež. Medzi pôvodné možno zaradiť tri z nich. Ide o rozhlasovú hru pre deti Expedícia Salamander od Jána Mikuša (produkcia banskobystrického štúdia) a dve rozhlasové hry, oscilujúce na pomedzí hudobno-dramatického žánru, pri ktorých bola k autorskej spolupráci prizvaná i huslistka, skladateľka a speváčka Miriam Kaiser. Hudobno-slovná kompozícia **Vietor v píniách** (dramaturgia B. Panáková, réžia M. Lukáčová/Peter Zagar) od dvojice autorov **Vítazoslava Kubičku** a **Miriam Kaiser** bola inšpirovaná drámou japonského autora divadla Nó, majstra Zeama a hudobno-slovná kompozícia **Podivný pútnik** od autorskej dvojice **Miriam Kaiser** a **Nory Weberovej** (dramaturgia B. Panáková, réžia M. Lukáčová, zvuk R. Fritzman) čerpala z domácej tradície, autorky sa nechali inšpirovať slovenskou ľudovou baladou Išli hudci horou. Zdroj inšpirácie predurčil aj žánrovú inklináciu k hudobno-slovnej kompozícii a zatiaľ čo Vietor v píniách má blízko k opernému

hudobno-dramatickému žánru, Podivný pútnik, ktorý reprezentoval Slovenský rozhlas na medzinárodnom festivale rozhlasových hier pre deti a mládež Prix Ex Aequo 2018, inklinuje k poézii (N. Weberová) v hudbe (Miriam Kaiser) a ide až na hranicu dramatického žánru (rozhlasová hra s lyrickou štruktúrou). Kombinuje slovo, zborové spevy (zbor SRo) a sólové spevy hereckých interpretov. Textová i hudobná stránka oboch uvedených hudobno-slovných kompozícií radí tieto diela k náročným experimentujúcim a kvalitným hudobno-dramatickým projektom rozhlasovej umeleckej tvorby za posledné niekoľkoročné obdobie.

Vyššie spomínaná pôvodná rozhlasová hra **Jána Mikuša Expedícia Salamander** (dramaturgia E. Tomajko, réžia J. Mikuš, zvuk P. Janák, hudobná dramaturgia J. Fiala) je z hľadiska recipienta určená nielen pre deti, ale pre celú rodinu a využíva prvky dobrodružných žánrov. Geograficky je príbeh lokalizovaný na stredné Slovensko. Tematicky nadväzuje na Mikušovu predošlú hru Expedícia – Na človečej hlave. Hlavnými postavami sú výlučne deti, ktoré zažívajú dobrodružstvo v magickej Banskej Štiavnici v súvislosti s tajným denníkom Jána Truchlíka, významnej osobnosti z histórie štiavnického regiónu. Téma i príbeh sú zaujímavé, ale jednotlivé výrazové zložky (napr. hudobné motívy nekorešpondujú so žánrom) zaostávajú za kvalitami iných rozhlasových hier vytvorených v minulom roku. Ako sme už uviedli, lokalizovanie deja do konkrétnych slovenských reálií sa objavilo aj v inej minuloročnej pôvodnej hre, ale kým v Rozprávkovom raji ide o rozprávkovú hru, pri hre Expedícia Salamander Jána Mikuša ide o realistickejší žáner rozhlasovej hry pre deti s dobrodruž-

nými prvkami, čo v tomto žánri pôsobí autentickéjšie.

Do plejády rozhlasových hier pre deti a mládež za rok 2018 patria aj tri rozhlasové hry, ktoré vznikli dramatizáciou. **Štefan Timko** pre rozhlas zdramatizoval novelu Alexandra Solženicyna **Matrionina Chalupa** (dramaturgia B. Panáková, réžia L. Kerata, zvuk P. Pišteck, hudobná dramaturgia M. Wiedermann), zobrazujúcu príbeh jednoduchej dedinskej ženy, ktorú olúpili o majetok vlastní príbuzní a komunistický režim a ktorý je inšpirovaný autentickou životnou skúsenosťou A. Solženicyna.

Timotea Vráblová je autorkou rozhlasovej hry pre celú rodinu v dvoch častiach **Tajomstvo príborníka** a **Noční špióni** (dramaturgia B. Panáková, réžia R. Horňák, zvuk S. Kaclík, hudobná dramaturgia K. Bielčíková).

Z hľadiska recipienta už viacero rokov možno badať v mediálnom priestore stieranie hraníc medzi dospelým a detským príjemcom. Táto skutočnosť má negatívny i pozitívny dopad na kvalitu mediálnych dramatických diel. V extrémnych prípadoch sa pri nekvalitných dielach možno stretnúť buď s infantilizáciou sveta a postáv dospelých, alebo naopak s neadekvátne „dospelým“ správaním detskej postavy, a tým aj vťahovaním detského publika do pozície, problémov dospelého, priskorým a neautentickým napodobňovaním sociálnych rolí a statusov dospelého.

Pri umeleckých dielach, ktoré sa vyznačujú atribútmi vysokej estetickej a umeleckej hodnoty a vysokými kvalitatívnymi parametrami, je v tomto kontexte evidentné rešpektovanie psychosociálneho vývinového stupňa detského recipienta a zároveň kódovanie hlbších významov (viac sémantických

rovín), ktoré dekoduje až dospelý príjemca. Majú tak prirodzený potenciál osloviť vekovo široké spektrum percipientov. V súčasnom mediálnom prostredí možno nájsť viacero triviálnych zábavných televíznych seriálov, ktoré až kalkulujúcim spôsobom, v snahe dosiahnuť čo najväčšiu sledovanosť, oslovujú vekovo rôznorodé publikum (za všetky spomeňme pôvodný televízny seriál Prázdniny).

Ukážkou kvalitného mediálneho diela pre celú rodinu je uvedená dvojdielna rozhlasová hra Timotey Vráblovej, ktorá pre rozhlas zdramatizovala dva rovnomenne romány kanadskej spisovateľky pôvodom z východného Slovenska Kathy Kacerovej. Autorka v nich v umeleckom zobrazení sprostredkúva životné osudy vlastnej mamy, ktorá ako dievča počas druhej svetovej vojny prežila holokaust a zachránila sa pred deportáciou do koncentračného tábora vďaka tomu, že sa ukryla do príborníka. Rozhlasová hra T. Vráblovej má znaky kvalitného mediálneho diela vo všetkých zložkách – textovej i zvukovo-realizačnej. Základným atribútom je autenticnosť kreovania sujetu, postáv i hereckých výkonov. Aj z uvedeného dôvodu venujeme práve tejto dvojdielnej rozhlasovej hre väčší interpretačný priestor.

Z hľadiska dramatickej štruktúry je interpretovaná rozhlasová hra v dvoch častiach kombináciou viacerých výstavbových postupov. Vyznačuje sa epicko-dramatickou štruktúrou, ale i publicistickými prvkami, ktoré vhodne akcentujú autenticitu príbehu, keďže ide o umelecké stvárnenie skutočných udalostí. Vyzdvihnúť možno prirodzené sklbenie historických udalostí prostredníctvom životného príbehu a prežívania jednotlivca. Epický princíp je prítomný v postave rozprá-

vačky, ktorou je autorka predlohy. Rozhlasoví tvorcovia invenčne použili zvukovú nahrávku hlasu Kathy Kacer a do rozhlasovej hry vkladajú jej spomienky a komentáre, ktoré tvoria rámec viacerých dramatických situácií. Zároveň sú publicistickým prvkom, dodávajúcím príbehu punc autenticity. Rovnakú funkciu majú aj vzácne zvukové nahrávky z dobového rozhlasu, ktoré zasadzujú konkrétne dramatické sekvenencie príbehu mladého dievčaťa a jej rodiny do historického kontextu (napr. dobové nahrávky slovenských i nemeckých politikov s antisemitskými prejavmi, nahrávka zverejnenia konkrétnych diskriminačných príkazov, prejavy, ktoré pripravovali slovenskú verejnosť na vojnu, prejavy zneužívajúce náboženskú príslušnosť na nacistickú propagandu, nemecké nahrávky o vyhlásení totálnej vojny a i.). Epický princíp je prítomný jednak v epickej šírke, vychádzajúcej z dvoch románových predlôh (historický čas dvojdielnej rozhlasovej hry zaberá obdobie celej druhej svetovej vojny), na druhej strane vo využívaní obrazotvornosti slovesnej zložky. Máme na mysli opisnosť pri kreovaní replík: postavy opisujú a zviditeľňujú pre poslucháčov dianie z minulosti, ale miestami aj prebiehajúcu dramatickú akciu.

Protagonistkou rozhlasovej hry Tajomstvo príborníka je 12 – 13 ročné dievča židovského pôvodu Gabi Kohnová. Poslucháč sa v expozícii oboznamuje s harmonickými vzťahmi v rodine Kohnovcov. Bežný život rodiny postupne narúšajú čoraz intenzívnejšie, agresívnejšie spoločenské zásahy zvonku. Mladá protagonistka sa musí postupne vyrovnávať so smrťou otca, ktorého vojnové udalosti pripravila predčasne o život (infarkt), s diskrimináciou a obmedzovaním slobody

v spoločenskom živote (spočiatku zákaz navštevovať školu a iné miesta, príkaz nosiť Dávidovu hviezdu na odev) a neskôr i s obmedzovaním osobnej slobody – protagonistka sa musí ukrývať, aby si zachránila život (doma v príborníku – 1. časť, v stodole u katolíckej rodiny – 2. časť). Presvedčivé rozhlasové stvárnenie vtahuje mladého poslucháča do napätého deja a do vnútorného sveta a prežívania protagonistky (do jej zraniteľnosti, zmätenosti, strachu, vzbury a boja o život). Problémová téma sa ponúka citlivo, bez prehnaneho pátosu, odľahčujú ju bežné situácie zo života a humor. Vojnové udalosti a holokaust vidíme cez prizmu dievčenskej protagonistky, ktorá spočiatku netuší, čo sa deje s dievčatami a ostatnými ľuďmi odvečnými do pracovného tábora. Ohrozenie života primárne vníma prostredníctvom matky a kamarátok, ktoré s rodičmi emigrovali zo Slovenska. Až v závere prvej časti sa konfrontuje s realitou ohrozenia vlastného života a života jej matky (príchod gardistov, aby ju odvedli do tábora) a v druhej časti matka otvorene dcére povie pri čítaní listu od sesternice, že ich ostatnú rodinu odviekli do tábora, kde ich čakala smrť.

Kompozičné radenie jednotlivých dramatických situácií a autentických nahrávok komentárov spisovateľky Kathy Kacer je invenčné. Sugestívne realizovaná je napríklad kľúčová tenzívna dramatická situácia príchodu gardistov do domu Kohnovcov, ktorá má podobu dvoch paralelných zvukových obrazov. Trochu v pozadí znie akustická scéna dramatického dialógu matky s gardistami, ktorí prišli po Gabi, aby ju odvedli do koncentračného tábora, a keďže matka zapiera, že je doma, prehľadávajú celý dom a otvárajú skrine. V popredí znie vnú-

torný hlas Gabi, ukrytej v stiesnenom priestore príborníka, a poslucháč je vtahovaný do jej vnútorného zápasu. Gabi nemôže dýchať, no zároveň vie, že musí mlčať, aby sa neprezradila. Náročnú situáciu jej pomôže prekonať otec, pretože v tme zrazu začuje jeho hlas a uspávanku, ktorú jej často spieval. Tragické vojnové udalosti sa podávajú prostredníctvom čistej, miestami až naivnej prizmy dievčenskej protagonistky, avšak bez infantilizácie.

Rozhlasová hra Tajomstvo príborníka a Noční špióni má hlbokú výpovednú hodnotu, historické udalosti poslucháčovi sprístupňuje prostredníctvom estetického a umeleckého zážitku v presvedčivom a kvalitnom rozhlasovom umeleckom diele. Obe časti patria k vrcholným dramatickým dielam, ktoré Slovenský rozhlas v roku 2018 ponúkol mladým poslucháčom.

Poznámka: Príspevok je čiastkovým výstupom z riešenia grantového projektu VEGA 1/0095/18 *Umelecká hodnota, trivialita, brak a gýč v literárnej, výtvarnej a hudobnej tvorbe pre deti a mládež*.